



томністю свого ума перебороти високу інтелігенцію того дивака й не вважаючи на всі його технічні винаходи, видає йому серед смертної загрози тайну гальванізованя людей-машин. Та, здається, з-поміж тих боєвичок врізуються в пам'ять читача не так ширше введені постаті, як радніше одна епізодична постать, змальована ледве кількома скрупними рисами. Це Саня в Кротевичевому романі. Вихована з Даньком у Притулку, належала до тих нечисленних винятків, що опісля подружились. У часі революційних боїв „вдвох лежать вони поруч, мовчки посилають куля за кулею ворогові“. Поцілений кулею Данько гине, а Саня серед бою пробує його винести на своїх плечах. А коли її стали досягати ворожі постріли, тоді вона „спокійно поклала трупа свого мужа, спокійно лягла за ним, як за прикриттям“ і почала відстрілюватись. „І припала, порізана кулями, Саня в останне до друга — до мужа, споднавши на віки свою кров із Даньковою... Отакую пару покидьків, підібраних з вулиці, дав наш Притулок“.

І загалом поширеною постаттю в радянській літературі стає жінка на послугах революційної пропаганди, як ця гарна єврейка Єма в романі О. Досвітнього „Американці“ (1919), що перейшла революційні рухи ще за царської Росії, опинилась в Америці й у часі світової війни прибула в японське Токіо, щоб тут, як секретарка інтернаціонального бюро, підготовляти більшовицьке повстання не тільки в Росії, а й у цілому азійському Сході; обік неї виступає в цьому романі й консулева жінка корейського Сеулу, Ємілія, що із змужоженої життям без мети жінки стає під впливом кохання до більшовицького діяча Шергеля в ряди діяльних революціонерів у Далекому Сході.

Сюди належить і Ніна Георгіївна, чи властиво товаришка Оксана, в повісті Петра Панча „Голубі ешелони“ (1927), де з талановитою сатирою змальовано поїзд із розбитими останками української протибільшовицької армії, а в тому поїзді смілу більшовицьку агітаторку, що вспіла не тільки розкинути між військом відозви, але й видати тайни від української місії до Антанти — та при кінці читач не знає, чи Ніна, як агітаторка й шпигун, є реальним явищем, чи це тільки хороблива примара важко раненого сотника Лец-Отаманова.

Але й по другому боці протибільшовицькому, не бракує відважних жінок-шпигунок. Такою ми бачили вже вродливу Мері в Кириленковій повісті — вона, видавши очайдушною хитрістю більшовицьких бойовиків на розстріл, відважується залишитись у Радянській Україні, аж доки її не зрадила маленька записочка до її любчика; така є німкеня Фріда Шотер у виробничому романі Володимира Кузьміча „Крила“ (1927—1929) — вона веде шкідницьку працю в летунстві Радянської України; така є Ольга в Микитинковому романі „Ранок“ — вона, як ігуменя жіночого монастиря у Прилуччині, організує протибільшовицьку акцію.

Та не тільки жінка-революціонерка, що має за завдання руйнувати ворога, являється ідеалом в українській радянській повісті. Ми бачили, що Смоличева Сахно бажала б здобути

у Гальванеску тайни вищої агрономії для позитивного будівництва. І власне найновіші радянські повісті підкреслюють щораз виразніше тип жінки-будівничого комуністичного соціалізму, що передусім виконує плани п'ятилітки. Це — звичайно жінка з вищою освітою — жінка-інженер, як нпр. інженерка Кудрявець у романі Гордія Коцюби „Нові береги“ (1930—32), що, перейнявшись ідеєю будови гідроелектростанції у Дніпрельстані, відривається для тієї праці навіть від любої дочки. Одначе найвиразнішу постать такої інженерки створила Н. Забіла у своєму „Тракторобуді“. Молода конструкторка залізобетонної групи при будові великої фабрики тракторів Галина — це наскрізь комсомолка-ударниця. Приватне, семейне життя є для неї тільки дуже побічним епізодом, головна основа її життя й уся спрямованість її гадок та волі — тракторне будівництво та життя в партії. Їй доручено провід у робочих проєктах допоміжних цехів у тракторобуді й додано їй до помочі трьох молодих людей.

„Галя невеличка й тоненька. В синій вовняній сукні, що високо відкриває сухі ноги в чорних панчохах — вона подібна до дівчинки-школярки, а не до поважного інженера. З круглого білого комірчика тонка шия трохи погордливо тримає темнорусяву, по хлопячому — коротко підстрижену голівку. Галя не красива, завжди наче стомлена, під великими сірими очима ледве помітно тінню лягли сині смуги. Тільки очі такі бадьорі, такі весело-молоді, що, глянувши на них, вже не вірили, щоб цій молоденькій дівчинці могло бути не вісімнадцять років, а двадцять три“.

Коли Галиних товаришів лякає скорий термін закінчення роботи, Галина піддержує відважно їх духа. І даремно висловлюється про неї скептично Роленський:

— „Жінкам, та ще й таким молодим, як ви... все ж таки не зовсім підходить наша робота. Жінка — істота ніжніша, нервовіша за чоловіка, тим то їй більш личить мистецтво, театр, музика, а не чорнова буденна робота в будівельній конторі. Я, звичайно, не хочу відкинути ваших здібностей, вашої доброї, серйозної роботи, але все ж таки дозвольте мені... висловити свою думку: захоплення будівництвом (соціалістичним будівництвом!) інженерською роботою (дорога жінці!), це для вас тимчасове, й рано чи пізно — ви повернетесь до вашого справжнього призначення... — До горшків та пелюшок? — глузливо перепитала Галя... — Ви вульгаризуєте мої думки! — пересмикнув плечима Роленський. — Я просто не маю особливого бажання заводити дискусію на цю тему, — спокійно відповіла Галя, — і це з кількох причин: поперше, мені вже набридло доводити всім відомі істини про права жінки та й вас однаково не переспориш, подруге, зараз нема для цього часу, а потретє, я ще маю деякі причини суто особистого характеру, щоб не бажати говорити на цю тему.“

Одначе скептик Роленський мав частинно рацію: „причина суто особистого характеру“ та „горщики і пелюшки“ вплинули все ж на Галину роботу й підо впливом тих сильних почувань вона сповнила небезпечну помилку в розрахунках конструкційних

плянів і тільки завдяки випадкові цю помилку виправили без надто великих витрат.

У тому самому „Тракторобуді“ робітниця при бетономішалці Лета Азарова так характеризує новітню жінку:

„Значить у першу чергу праця, комсомол, соціалістичне будівництво й світова революція. Потім — дитина. Потім — учоба... Так, значить, це потрете, а вже почетверте — всілякі мої особисті справи“.

Оце й теоретично повинна бути програма жіночої проблеми й на Радянській Україні.

## V

Тому, як ми бачили, ідеал жінки зовсім змінюється супроти дореволюційних поглядів. У романі Івана Ле „Юхим Кудря“ сільський більшовицький діяч Данило закохується в гарній дівчині Одарці Кудря, що не вмiла себе пошанувати й завдалась з офіцером протибільшовицької армії. Свою помилку пізнала вона аж тоді, коли виступили признаки небезпечної хвороби. Данило займився лікуванням легкодушної Одарки й закохався у ній, міркуючи:

„Данило навідувався до лікарні. Краса Одарчина, її журливий спокій чарували дуже істоту, загартовану в клетках бур часу. Настя (досьогочасна Данилова наречена), з її лагідним норовом та осілими селянськими турботами, набридла. Треба боротьби, треба колючих переживань, а не гладеньких любовців „під тихими хмарами“. А він не винен перед нею: на поцілунки відповідав тим же, а далі не йшов!... Ні, Настя не по йому. Одарка боролась за життя. Хоч за погане власницьке життя, але боролась. Перед Одаркою страшенна боротьба помсти за знівечене життя, за потрошену душу, а Настя... готова в першій ліпший момент лише стати матір'ю. І Данило з корінням вріс у мрійне кохання до Одарчиної боротьби. Нею треба керувати, її слід оздоровити, витягти з цього клясового багна, де промучилася вона вісімнадцять років“.

І коли Neosalvarsanвилікував Одарку, Данило заключає з нею шлюбний договір у комісаря. Оця романтика новітнього кохання має в собі, без сумніву, риси своєрідного суспільного героїзму, хоч вона зовсім порушує етичні погляди звичайної людини. Але це спроба — і то спроба у великому стилі — розв'язати одне з найболючіших питань людства: вможливити поворот до правильного суспільного життя — жінкам, що скотились на саме дно деморалізації й скалічили себе морально і фізично. Данило пішов задалеко у своїх міркуваннях: він поставив вище розкаяну, та все таки розпутну грішницю навіть від доброї матері — але дати спромогу такій грішниці зрегабілізувати себе шляхом повного духового переродження — це справа, що заслугує на поважну увагу. І тому такі теми доволі поширені в радянській літературі. Нпр. у повісті М. Ледянка „В імлі позолоченій“ (1929) Клара, бажаючи рятувати свого милого, дозволяє себе поцілувати розпусному акціонерві Лінї й відпокутує це також

страшною недугою, але в Швейцарії її скоро викивають, а більшовицький бойовик Матвій Столяров одружується з нею, бо:

„Бідна моя... Відштовхнути, коли біда... Кларо!“ Ось „так одружився Матвій Столяров, що його в дитинстві називали Ваню, що коліскою йому були блискучі гори, а за вихователя місто із закуреними вежами на березі брудного моря і вязниці російські! Той Столяров, що перший приніс на рудні слово — Товариш“.

У зв'язку з такими поглядами підкреслюється часто й героїзм вуличних дівчат у революційних боротьбах. Уже між Шкурупівсі батальйонерки попадають вуличні дівчата з міського „сальону“, а одна з них, Франя, стає навіть приятелькою-повірницею добре вихованої Жанни та визначається разом із нею в наступі на багнети. В Забіліному „Тракторобуді“ вулична дівчина Катря Полякова вступає як робітниця до комунки на будівництві та доносить до ДПУ про шкідницьку роботу в тому будівництві, після чого вона перероджується на корисну громадянку в комсомолі. Так перероджується й Катя у згаданому Ледянковому романі — ця остання жінка між шахтарями почуває в собі відразу людську гідність, як тільки Трохим запропонував їй допомогу ув'язненим шахтарям-революціонерам.

І хіба єдиний сумнів у неї:

„А хіба я можу? Дурна... Отака... Чого дурна... А що така, то хіба ти винна? А допомогти можеш. Ти з робочих, ти — наша... Слухай сюди, Катю... Вдячно подивилася — всі казали на неї „Катька“, з різними додатками, гидкими, болючими“. Коли ж їй обіцяють за те гроші, вона відмовляється від заплати: — „Та я й без грошей... Я... Невже я... Господи! Невже не буду пропаша!“

Порівняймо з цією постаттю іншу жінку, також тиху героїню, але в іншому розумінні, в тому самому романі. Це зовсім пририта безвихідним горем Марта, жінка немилосердного розпусника Хоми Опаренка, що покинув її у важкій недозі разом із дітьми на голодне горе, а сам знайшов собі іншу. І ось ця безсила мучениця зважується для добра своїх дітей на добровільну смерть.

„У Марти настирлива думка — як помре, візьме Хома дітей до себе... Їм буде краще... Їй же яке життя... Фершал увесь час нагадував за тепло. Розчинила двері й стояла боса в одній сорочці на порозі... Одягав мороз льодову одягу на розпалене тіло... — Марто, що ти?! — схопилася Ярина, прокинувшись од холоду. — Та води... — Куди ж ти пішла! Шарпнула з порога. Померла Марта... Ніхто не знав думок і переживань тихої, затурканої жінки... Забрав Опаренко дітей“.

Але чим така глибина безмежної матерньої любови — супроти голосистих революційних діячок?

Оті дівчата з вулиці — це, здається, єдині виразні й плястичні жіночі постаті з-поміж міського та робітничого пролетар'яту, що на них спромоглась досі українська радянська повість. Майже все вони наділені романтичними рисами: причиною їх

упадку є майже все важка матеріальна безрадність, несамостійність у житті та брак життєвого досвіду; майже все під маскою цинізму жевріють у них кращі людські почування; майже все хочуть вони видобутись до іншого, кориснішого життя. З того боку найтрагічніша є доля дівчини, прозваної Зайчиком, у Копиленковому „Визволенні“. Зовсім недосвідня сільська дівчина попадається в незнане собі велике місто, де її прибирають до рук несумлінні люди та спихають на дно суспільного болота. Та вона сповняє свою мрію: видобувається якось і пробує вчитись. Та коли власне тоді скривдив її тяжко на честі брутальний студент, — Зайчик кидається під трамвай. Сільська жертва здеморалізованого міста, як колись у Мирного. Не така вже трагічна постать Ніни Сергіївни в замітній повісті А. Любченка „Образ“. Вона, дівчина з вулиці, вийшла заміж за урядовця Костя й постановила забути на попереднє життя й стати „справжньою“ людиною. Тому вона відчула як велику образу, коли Кость, допустившись грошевих зловживань на гру в карти, домагався від неї, щоб вона для поладнання справи стала полюбовницею його начальника. Ніна, вражена таким торгом, ударила в лице Костевого начальника й знову пішла на вулицю. Подекуди зближена до таких постатей і Зоська з роману В. Підмогильного „Місто“; вона не вуличниця, але стрінувшись із письменником Степаном Радченком, вона радіє в дитячій наївності, улаштовуючи собі сходини з ним. Але коли Степан раз запропонував їй поважно подружжя, а на другий день, злякавшись одноманітності й нудоти довгого спільного життя, легкодушно відмовився від учорашнього наміру, Зоська, — ота весела, безтурботна дівчина — кінчить самогубством.

Поза тільки що згаданими типами не створила ще українська радянська повість виразно зарисованої постаті ані міської, ані робітничої пролетарки (з винятком згаданих інтелігентних, або напівінтелігентних комсомолок). Навпаки, жіночі постаті із робітничої верстви все якісь невикінчені, або змальовані ледве кількома, дуже загальними й трафаретними рисами. Такі є всі жінки-робітниці нпр. у великому романічному циклі життя углекопів у Ледянка: „На-гора“, „В імлі позолоченій“ (1929), „Всі на-гора-а-а“, де розказано про революційні рухи між углекопами від 1905 р. аж до більшовицьких часів.

Робітничому жіноцтву припали тут тільки дуже підрядні ролі і навіть постать вагонеткової відкотниці Уляни, що згадується ще найчастіше, вийшла зовсім неясна та нецікава. Автор надто скоро переходить до панського чи інтелігентного жіноцтва й так жінка-робітниця відступає в тінь. Те саме треба сказати й про Поліщуківу „повість“ із життя Донбасу, де, за словами самого автора, все жіноцтво говорить по-українськи. І тому тим більшу шкоду чуває читач, коли автор так мало говорить нам про ту дівчину-відкотницю, що розмовою з нею він і починає свою „повість“. Це „приємна пружава дівчина, якесь арифметичне середнє

